

NASTANAK OBLASTI »ISLAMSKA UMJETNOST« NA KATEDRI ZA HISTORIJU UMJETNOSTI FILOZOFSKOG FAKULTETA U SARAJEVU

Haris DERVIŠEVIĆ
(Univerzitet u Sarajevu)

Inicijativa za pokretanje prvog studija historije umjetnosti na tlu Bosne i Hercegovine započeta je 2000. godine na Akademiji likovnih umjetnosti u Sarajevu. Predlagaoci ove ideje bila su dvojica profesora Akademije, prof. dr. Ibrahim Krzović i prof. dr. Sadudin Musabegović. Nije čudno da je misao upravo krenula od dvojice uvažanih profesora, jer su obojica usko vezani za izučavanje umjetnosti. Prvi, dr. Ibrahim Krzović je u to vrijeme bio jedini profesor historije umjetnosti na Univerzitetu u Sarajevu, a prema svemu sudeći i u Bosni i Hercegovini. Drugi, prof. dr. Sadudin Musabegović je bio višegodišnji nastavnik estetike na Akademiji likovnih umjetnosti i sveprisutan kulturni radnik. Uviđajući nužnost za osnivanje studija spomenuti profesori pišu Elaborat „Odsjeka za historiju – povjest umjetnosti“, koji je poslan na adresu Ministarstva obrazovanja, nauke i informisanja Kantona Sarajevo. Elaborat je bio popraćen dokumentom u kojem profesori obrazlažu razloge za potrebom osnivanja studija, u kojem se navodi da se kao samostalan predmet historija umjetnosti u Sarajevu predaje samo na: „Školi primjenjenih umjetnosti, Akademiji likovnih umjetnosti, Arhitektonskom fakultetu, Muzičkoj akademiji, Akademiji scenskih umjetnosti, Filozofskom fakultetu i Fakultetu islamskih nauka“. Kako bi se stekao uvid u zaista nužno osnivanje studija citiraće se možda i alarmantna rečenica elaborata u kojoj se kaže da: “Nema dovoljno historičara umjetnosti koji bi se bavili obradom

likovne produkcije, pisanjem prikaza, priređivanjem problemsko-kritičkih izložbi. (...)”, odnosno “Nema ni jednog nastavnika, historičara umjetnosti na univerzitetima u Tuzli, Mostaru, Banja Luci, a na Univerzitetu u Sarajevu samo je još jedan nastavnik aktivan”.

Studij je bio zamišljen dvopredmetno, što znači da je uporedo s historijom umjetnosti nužno studirati još nešto. Kako je projekat osnivanja studija pisan prije bolonjskih reformi visokoškolskog obrazovanja, nastavni plan i program je planiran tokom četiri godine. U elaboratu je ponuđeno osamnaest stručnih predmeta. Plan za osnivanje studija na kraju je dobio zeleno svjetlo od navedenog Ministarstva Kantona Sarajevo, a prvi sati na Katedri za historij umjetnosti održani su oktobra 2002. godine.

Počeci

Uvidom u prvi Nastavni plan i program za akademsku 2002/2003. godinu Katedre za historiju umjetnosti mogu se prepoznati tri dvosemestralna predmeta unutar čijih su nastavnih cjelina bili planirani sati iz islamske umjetnosti, a to su: Umjetnost ranog srednjeg vijeka, Umjetnost kasnog srednjeg vijeka i Islamska umjetnost od 13. do 18. vijeka. Premda prva dva navedena predmeta nisu u cjelosti posvećena islamskoj umjetnosti, u okviru njihovih predavanja predviđene su određene cjeline iz

islamske umjetnosti. U sadržaju predmeta Umjetnost ranog srednjeg vijeka nalazilo se nekoliko sati predavanja iz islamske umjetnosti na kojima se sticao uvid o ranoj islamskoj umjetnosti, odnosno umjetnosti Omejada, Abasida, Tulunida, Ejubida, Fatimida i Samanida. Izvještaj broj nastavnih jedinica bio je namijenjen i za sticanje osnovnog znanja o stilovima arapskog pisma. Drugi predmet koji je u svom sadržaju imao određen broj nastavnih cjelina o islamskoj umjetnosti je Umjetnost kasnog srednjeg vijeka, a koji je pored umjetnosti romanike, gotike, umjetnosti Bizanta, trebao upoznati studente s islamskom umjetnošću od 11. do polovine 13. stoljeća. Časovi o islamskoj umjetnosti u okviru ovog predmeta trebali su prikazati umjetničko stvaralaštvo dinastija Gaznvida, Gurida, Perzijskih i Rumi Seldžuka, Almorabida, Almohada, te Nasrida. Kako se već kazalo jedini predmet koji je u prvom Nastavnom planu i programu Katedre za historiju umjetnosti u sebi nosio naziv islamski je predmet Islamska umjetnost od 13. do 18. stoljeća. Kroz sadržaj predmeta navedene su oblasti i periodi koji nisu našli svoje mjesto unutar predmeta Umjetnosti ranog srednjeg vijeka i Umjetnost kasnog srednjeg vijeka, odnosno umjetnost Ilhanida, Timurida, Memluka, Almorabida, Almohada, Nasrida, Mogula, Safavida i Osmanlija. Kada se pogleda preporučena literatura za ovaj predmet primjeti se da su ponuđeni naslovi domaćih, ali i inostranih autora, među kojima se izdvajaju *Islamska umjetnost* Katharine Otto-Dorn (Otto-Dorn, 1971), *The Art and Architecture of Islam 1250-1800* Sheila Blair i Johnatana Blooma (Blair, 1995), te *Arab Painting* Richarda Ettinghausena (Ettinghausen 1977), ali i dva djela bosansko-hercegovačkih autora *Studije o islamskoj arhitektonskoj baštini* Husrefa Redžića (Redžić 1983) i *Islamska arhitektura, slikarstvo i primijenjene umjetnosti* u dva toma Kemala Zukića (Zukić 2001).

Pored navedenih obaveznih predmeta na Katedri za historiju umjetnosti bio je plan da se studentima ponudi i pet izbornih predmeta, a među njima i predmet Islamska kaligrafija i epigrafika. Premda nije došlo do realizacije nastave ovog predmeta, može se naslutiti da je njegov koncept trebao biti na tragu istraživanja Mehmeda Mujezinovića i njegova djela *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini* (Mujezinović 1974; 1977; 1982).

Bolonjske reforme

Akadske 2004/2005. godine dolazi do neznatnih korekcija u Nastavnom planu i programu studija historije umjetnosti, koji nisu uticali na koncept predmeta na kojima se izučavala islamska umjetnost. Veće izmjene dešavaju se naredne akademske godine 2005./2006. kada dolazi do izmjene visokoškolskog obrazovanja, odnosno kada se svi studiji na Filozofskom fakultetu prilagođavaju bolonjskim reformama. Od spomenute akademske godine dodiplomski studij na Katedri za historiju umjetnosti traje tri godine, a nastavni predmeti raspoređeni su u jedan semestar. Ovo je također utjecalo na pojavu dva nova predmeta usko vezana za izučavanje islamske umjetnosti, a to su Islamska umjetnost i Osmanska arhitektura 16. st.

Predmet Islamska umjetnost imao je cilj, a kako to stoji u programu samog predmeta, da upozna studente s "osnovnim odlikama islamske umjetnosti i njenim manifestacijama u području materijalne kulture, likovnosti i estetike". Ovakav pristup težio je da kroz trideset sati predavanja i isto toliko sati vježbi studentima približi islamsku umjetnost "od njenog nastanka (7. stoljeće) do 20. stoljeća u oblasti arhitekture, slikarstva i plastike kao i primijenjenih umjetnosti. Pregled je obuhvatao i uvid u likovno i arhitektonsko stvaralaštvo nekoliko odabranih

islamskih dinastija (Umejada, Abasija, Umejada u Španiji, Fatimida, Gaznavida, Seldžuka, Mogula, Ilhana, Timurida, Safavida i Osmanlija). Premda već zastarjelo izdanje knjige Katharine Otto-Dorn *Islamska umjetnost*, zbog njene široke rasprostranjenosti u bibliotekama Sarajeva, ovo djelo biva najčešće preporučivano kao bazično. Revnosniji i agilniji studenti upućivani su na spisak preporučene literature kao što je *Islam (Early architecture from Baghdad to Cordoba)* autora Henria i Anne Stierlin (Stierlin 1996). Drugi novitet u konceptu izučavanja islamske umjetnosti na Katedri za historiju umjetnosti, a kako je već kazano, jeste predmet Osmanska arhitektura 16. st.. Premda se može postaviti pitanje zbog čega izdvajati "usku i specifičnu oblast" iz korpusa islamske umjetnosti, odgovor se čita u cilju predmeta prema kojem su studetni trebali biti upoznati "sa najvažnijim i najljepšim arhitektonskim ostvarenjima klasičnog carigradskog stila i opusa Mimara Sinana, posebno radi ovladavanja sadržajima koji su savremeni umjetnosti 16. stoljeća u Bosni i Hercegovini". Upravo drugi dio prethodne rečenice ukazuje na potrebu formiranja ovog predmeta. Kroz nastavne cjeline studenti su trebali biti upoznati sa zlatnim periodom osmanske arhitekture i najznačajnijim arhitektonskim ostvarenjima Mimara Sinana. Boljim razumijevanjem osmanske arhitekture, studenti su mogli lakše pristupiti izučavanju osmanskog arhitektonskog naslijeđa u Bosni i Hercegovini. Naravno, nisu svi objekti osmanske provinijencije u Bosni i Hercegovini podignuti u 16. stoljeću, ali svakako da najreprezentivniji pripadaju ovom razdoblju. Program ova dva predmeta ostaje nepromijenjen tokom intervencija u Nastavnom planu i programu za akademsku 2008./2009. godinu.

Postizanje cilja

Posljednja izmjena Nastavnog plana i programa studija historije umjetnosti jeste za akademsku 2013./2014.

godinu, kade su se nakon višegodišnjeg iskustva u radu sa studentima, ali i potrebama oblasti islamske umjetnost oformila dva nova predmeta: Islamska umjetnost I i Islamska umjetnost II. Ova dva predmeta potisnula su Islamsku umjetnost i Osmansku arhitekturu 16. st.. Kao opravdanje za nastanak Islamske umjetnosti I i Islamske umjetnosti II mora se reći da kompleksna cjelina islamske umjetnosti zahtjeva da bude predstavljena na adekvatan način. Kada se kaže kompleksna želi se kazati da islamska umjetnost svoje korjene vidi u 7. stoljeću i da ona traje sve do danas. Prema tome čini se da je petnaest stoljeća bilo koje umjetnosti dovoljno dobar razlog da joj se posveti nešto veća pažnja.

Prvi predmet, Islamska umjetnost I, koji se nalazi u 3. semestru prvog ciklusa studija ima za cilj upoznati studente s "djelima islamske umjetnosti i arhitekture koja su nastajala od 7. stoljeća pa do prve polovine 13. stoljeća". Očigledno da je odabir 7. stoljeća za početak pregleda islamske umjetnosti razumljiv, jer se tada javljaju prvi objekti islamske arhitekture, ali zašto pregled završava u 13. stoljeću? Boljim poznavocima historije islama poznato je da s padom Bagdada 1258. godine dolazi i do pada Abasidskog halifata na istoku, a ovaj historijski trenutak neosporno se uzima za ključan i kao prekretnica u razvoju islamske umjetnosti muslimanskog istoka. Također na islamskom zapadu na tlu Španije, rekonkvista kreće u svoju završnu fazu, a muslimani se sve više potiskuju iz Andaluzije. U ovom predmetu za cilj je studentima ponuditi uvid u likovno i arhitektonsko stvaralaštvo Omejada, Abasida, Aglabida, Fatimida, Ejubida, Memluka, Morabida, Muvehida, Nasrida, Gaznavida, Gurida, Velikih i Anadoljskih Seldžuka, te Mongola. Koncept predmeta ogleda se i u odabiru obavezne literature, a osobito u knjizi Richarda Ettinghausena, Olega Grabara i Marilyn Jenkins *Islamic*

Art and Architecture 650-1250 (Ettinghausen, 2001). Pored ove knjige studentima je ponuđen još jedan naslov na engleskom, a to je *Islamic Art* Barbare Brend (Brend, 1991). Premda je danas engleski jezik linuga franca, bilo bi nepravedno studentima ne ponuditi literaturu na nekom od maternjih jezika, te se stoga na spisku obavezne literature nalazi knjiga u prijevodu na bosanski *Islamska umjetnost i arhitektura*, koju su uredili Markus Hattstein i Peter Delius (Hattstein, 2010). Ustvari, ova knjiga bi se mogla preporučiti kao prvi i obilgatni priručnik pri uvidu u historiju islamske umjetnosti uopće. Pažljiv je odabir naslova također i na spisku dodatne i preporučene literature, gdje se izdvaja *The Grove Encyclopedia of Islamic Art and Architecture* čiji su urednici Johnatan M. Bloom i Sheila S. Blair (Bloom 2009).

Drugi predmet, Islamska umjetnost II, planiran za IV semestar dodiplomskog studija, nastavlja se na historiju islamske umjetnosti nakon pada Bagdada, odnosno nastavne cjeline u ovom predmetu pokrivaju dešavanja unutar islamske umjetnosti nakon 13. stoljeća. Sadržajem predmeta ima se za cilj dati uvid u umjetnost Ilhanida, Timurida, Mogula, Safavida, Kadžara, te Osmanija. Također je bitno naglasiti da je određen broj sati planiran i za savremenu islamsku umjetnost, čime se želi skrenuti pažnja na živo stvaralaštvo islamske umjetnosti, koje nije zamrznuto u vremenu. Obavezna literatura prati sadržaj predmeta, te se tako na spisku naslova nalazi knjiga *The Art and Architecture of Islam 1250-1800* autora Sheila Blair i Johnatan M. Bloom (Blair 1995). Zbog monografskog koncepta djela, ponovljen je naslov iz spiska obavezne literature predmeta Islamska umjetnost I, odnosno knjiga *Islamska umjetnost i arhitektura* Markus Hattsteina i Peter Deliusa (Hattstein 2010). Između odabranih naslova studentima je ponuđena i knjiga bosanskohercegovačkog

autora Ćazima Hadžimejlića *Islamska kaligrafija* (Hadžimejlić 2009). Iz razloga što se težilo potpunijem uvidu u islamsku umjetnost sa studentima će se govoriti i o savremenim tokovima islamske umjetnosti, te se zbog toga uzelo se za slobodno preporučiti vrlo kvalitetan internet časopis *Islamic Arts Magazine* (<http://islamicartsmagazine.com>), odnosno platformu koja prati stremljenja u savremenoj islamskoj umjetnosti. Pored ove internet stranice, studentima se na spisku preporučene literature nalaze tri referenta časopisa *Ars Islamica*, *Ars Orientalis* i *Muqarnas*.

Zaključak

Od svog osnivanja pa do danas Katedra za historiju umjetnosti uvijek je sadržavala nekoliko nastavnih predmeta koji su posvećivali određen broj predavanja islamskoj umjetnosti. Zbog specifičnosti oblasti islamske umjetnosti, ali i promjenama u visokoškolskom obrazovanju, dolazilo je do nekoliko novina u planovima i programima Katedre. Posljednjim izmjenama Nastavnog plana i programa studija historije umjetnosti za akademsku 2013./2014. godinu ponuđena su dva nova predmeta Islamska umjetnost I i Islamska umjetnost II, koja u potpunosti zadovoljavaju potrebe studenata dajući im cjelovit uvid u islamsku umjetnost od njenih početaka do danas.

LITERATURA

BLAIR S., BLOOM J. M. (1995), *The Art and Architecture of Islam 1250-1800*. Yale University Press 1995.

BLOOM J. M., BLAIR S. S. (2009), *Grove Encyclopedia of Islamic Art & Architecture*. Oxford University Press 2009.

BREND B. (1991), *Islamic art*. British Museum Press 1991.

ETTINGHAUSEN R. (1977), *Arab Painting*. Skira.

ETTINGHAUSEN R., GRABAR O., JENKINS-MADINA M. (2001), *Islamic Art and Architecture 650-1250*. Yale University Press 2001.

HADŽIMEJLIĆ Ć. (2009), *Umjetnost islamske kaligrafije*. Sedam, Sarajevo 2009.

HATTSTEIN M., DELIUS P. (ur.) (2010), *Islamska umjetnost i arhitektura*. Libris, Sarajevo 2010.

MUJEZINOVIĆ M. (1974), *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*. Knj. 1., Veselin Masleša, Sarajevo 1974.,

MUJEZINOVIĆ M. (1977), *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*. Knj. 2., Veselin Masleša, Sarajevo 1977.

MUJEZINOVIĆ M. (1982), *Islamska epigrafika u Bosni i Hercegovini*. Knj. 3., Veselin Masleša, Sarajevo 1982.

OTTO-DORN K. (1971), *Islamska umetnost*. Bratstvo i jedinstvo, Novi Sad 1971..

REDŽIĆ H. (1983), *Studije o islamskoj arhitektonskoj baštini*. Veselin Masleša, Sarajevo 1983

STIERLIN H., STIERLIN A. (1996), *Islam: Early architecture from Baghdad to Córdoba*. Taschen 1996.

ZUKIĆ K. (2001), *Islamska arhitektura, slikarstvo i primijenjene umjetnosti*. Vol. 1 i 2., Bošnjački institut, Sarajevo 2001.